

νίου ἐπιστολῇ ἢ συνημμένη εἰς τὴν ἀπὸ 23 Ἰουλίου ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου μετὰ τῶν συγχαρητηρίων τοῦ δόγῃ ἐν ταῖς *Deliberazioni Miste 1415-1416 (Secreta R° 51 φ. 48^e Sapientes ordinum)*, ἐξ ὧν καὶ ἐκδίδω αὐτὴν ἐνταῦθα ¹.

MCCCCXV die XXIII mensis Julij.

Capta.

Quod scribatur Serenissimo et Excellentissimo domino Manuelli in Christo Deo fideli Imperatori et moderatori Romeorum Paleologo semper Augusto.

Affectione solita et reverentia maiestatis Vestre literas datas eximilij XXVI°. Junii nuper elapsi. noviter admisimus Blasque alacriter vidimus et intelleximus diligenter quarum intellectu tenore dicimus quod quando primo sensimus serenissimam personam vestram, ad partes illas accessisse, pro tamen comendabili bono leticiam sensimus, comprehendentes et clarius cognoscentes utilitatem et bonum quod omnibus christicolis illarum partium ex dicto opere erat universaliter secuturum, cum fama maxima vestre celsitatis sensimus quod continue de tempore in tempus per literas castellanorum nostrorum Coroni et Mothoni, de progressu ipsius operis, et de maxima sollicitudine et vigilia maiestatis prefate circa perfectionem eius. Sed propter multas magnas et arduas occupationes quibus nostra dominatio fuit pro occurrentibus novis diversimode perpedita non valuimus eicius nostram mentem maiestati Vestre scribere, licet senserimus ipsos castellanos nostros in accessu vestro ad partes illas ad maiestatis vestre presentiam suos nuntios destinasse ad congaudendum de suo adventu, quod nobis summe placuit respectibus suprafactis. Verum quia tangitis patronum galce nostre, que noviter accessit Constantino

¹ Τῆς ἀπαντήσεως ταύτης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀπλῆ μνεία μετ' ἐσφαλμένου πριμοῦ γίνεται παρὰ τῷ *Gregorovius* (*Geschichte der Stadt Athen* Τόμ. Β' σ. 280, Ἑλλ. μεταφρ. *Σπου. II. Ἀδμπερου* σ. 284). Ἐνταῦθα δ' ἐκδίδεται κατ' ἀντίγραφον παραγγελλὸν ὑπ' ἐμοῦ εἰς Βενετίαν φροντίδι τοῦ φίλου διευθυντοῦ τοῦ Ἀστικοῦ μουσείου κ. Ἀγγίλου Scrinzi.

polim, quendam nuntium quem illustrissimus genitor Vester ad vos cum literis transmittere intendebat, noluisse conducere, juxta mandatum nostrum dicimus, quod certe istud nostro dominio displicet ultramodum, quia est contra mentem nostram, sicut maiestas Vestra scit, ut patet per literas et mandata nostra et reddimur certi, quod si capitaneus noster generalis illic affuisset, dictam resistentiam non fecisset, et propterea providebimus taliter, quod de cetero talia non occurrent, sed possent ipsi vestri nuntij ire, et redire cum galeis nostris sicut alias complacuimus maiestatis prefate. Ad partem autem per quam tangitis, quod esset bonum et utile, quod officialibus nostris illarum partium ampliorem daremus bailiam, quod in occurrentibus et necessarijs de novo et que quotidie per tempora occurrunt possint et valeant vobiscum providere ut natura rei requireret, dicimus quod respectu celsitudinis persone Vestre et pro universali bono partium illarum commitemus prefatis officialibus sive rectoribus nostris, quod in casibus necessarijs et occurrentibus provideant et attendant, ad ea que sint utilia et necessaria, ad bonum et conservationem partium et locorum deinde. Ultime vero juxta votum serenitatis Vestre mandabimus capitaneo et supracomitis nostrarum galearum, quod si reperierint se vobiscum, vel cum aliquo dilectissimorum filiorum imperij vestri, quando ibitis Constantinopolim vel quod galee nostre tantum vadant vel inde veniant, et tam in eundo, quam redeundo faciant maiestati Vestre bonam societatem secundum quod honori celsitudinis vestre convenit in forma, qua nobis apparuit convenire. Ita quod certi redimur quod sic effectualiter adimplebitur, et ipsa vestra maiestas suum obtinebit intentum sicut cupimus in premissis, personam que vestram excellentissima altissimus conservare et dirigere dignetur feliciter per tempora longiora.

De parte	73
De non	3
Non sinceri	2

Ἀποπερατώσας δὲ τὸ ἔργον ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ, χρέος αὐτοῦ ἐθεώρει νὰ μεριμνήσῃ καὶ περὶ τῆς φυλάξεως τοῦ τείχους. Διὸ ἀπέστειλεν εἰς Βενετίαν τὸν Νικόλαον Δαιμονογιάννην, δι' οὗ ἐζήτησε πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τὴν χρηματικὴν συνδρομὴν τῶν Βενετῶν. Ἀλλ' ἡ βενετικὴ σύγκλητος ἀπέκρουσε τῇ 8 Φεβρουαρίου 1416 τὴν αἴτησιν ταύτην, δηλώσασα, ὅτι ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἠναγκάζετο νὰ ὀκτανᾷ ὑπερπολλὰ χρήματα χάριν τῶν ἰδίων ἐαυτῆς σκοπῶν, καὶ μάλιστα ἐνεκα τῆς ἀμύνης τῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων, καὶ κατὰ ταῦτα ἠδυνάττει νὰ συνεισφέρῃ τι εἰς τὸ ἔργον ἐκεῖνο τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ δὲ ἀπόφασις αὕτη¹, σωζομένη ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις (Deliberazioni Miste 1414-1417 (Secreta) R° 6. Senato I. φ. 846) ἔχει ὧδε·

MCCCCX°V° die VIII° Februarij.

Capta.

Quod spectabili et egregio militi domino Nicolao de Mo-
noiani ambaxiatori domini Imperatoris Constantinopolis ad
exposita per eum pro parte domini Imperatoris predicti, re-
spondeatur in hac forma.

Et primo ad primam partem per quam ipse dominus Im-
perator dolens usque ad cordis intima de guerris et distur-
bijs vigentibus inter serenissimum dominum regem Hungarie
et nostrum dominium ob affectionem et amorem sinceram,
quem gerit nostro dominio deliberavit eundem ambaxiato-
rem mittere ad presentiam dicti domini regis Hungarie ad
hortandum et inducendum dictum dominum regem ad pa-
cem cum nostro dominio, cum rationibus et causis per eun-
dem ambaxiatorem sapientissime allegatis et cœtera. Ad quem
respondentes dicimus, quod per ea que per elapsam vidimus
et cognovimus, et per ea que dictus ambaxiator nuper expo-

¹ Ταύτης ἀπλῆ μνηεὶα γίνεται παρὰ τῷ *Hopf* ἐνθ' ἀν. σ. 47; ἔλαβον δ' ἀπόγραφοι αὐτῆς ὁμοίως φρονιίδι τοῦ κ. Scrinzi.

suit, ample cognoscimus optimam intentionem et amorem quem dictus serenissimus dominus imperator dominus suus habet erga nostrum dominium pro quibus sue maiestati gratias referimus et dicimus quod nostra dominatio avida pacis et quietis continue sollicitavit pacifice et quiete vivere cum quibuscunque christianis, et inter alios cum dicto domino rege Hungarie, et semper fuimus dispositi ad pacem secum venire, quando potuissemus illam habere rationabilem et honestam et perseverantes in dicto proposito nostro, quocienscunque videbimus dictum dominum regem Hungarie esse dispositum velle ad pacem condescendere cum nostro dominio. Nos semper inveniemur semper dispositi cum dicto domino rege venire ad pacem rationabilem et honestam, et que sit cum honore utriusque partis.

Ad secundam partem per quam dictus Ambaxiator hortatur nostrum dominium ex parte dicti domini Imperatoris quod cum alias tractari fecerimus quamdam unionem et ligam in partibus Levantis ad defensionem christianorum contra Turchos per interpositionem nobilis viri ser Petri Geno, que liga non potuit habere locum, velimus in eodem proposito unionis perseverare et cetera Respondemus quod prefato serenissimo domino suo domino Imperatori notum est, quod semper progenitores nostri, et nos desideravimus et desideramus salutem et exaltationem christianorum et ruinam et oppressionem perfidorum Turchorum, et sicut dominus Ambaxiator dicit alias fecimus fieri praticam predictae treugue, sed illi de Chyo responsionem fecerunt, nichil super predictis posse respondere, nisi habeant responsionem de Janua, et propterea nisi audiamus responsionem quam habebant illi de Chyo, de Janua non possumus deliberatam responsionem dare. Sed sicut dicto serenissimo domino Imperatori et dicto ambaxiatori manifestum est, per armatam Turchorum super insula nostra Nigropontis fidelibus et sublitis nostris multa damna illata fuerunt, propter que deliberavimus, ad dictas partes mit-

ere nostrum generalem capitaneum cum galeis nostris quas le novo armari faciemus, et providebimus ante eius recessum super facto predicto, ad ea, que cognoscemus utilia fore pro bono dictarum partium.

Ad terciam partem, per quam dictus dominus Ambassiator pro parte dicti domini Imperatoris nobis notificavit, eundem dominum Imperatorem edificari fecisse locum Heximilij cum maximis suis expensis, et ut possit dictum locum defendere ab infidelibus, rogat nostrum dominum, ut nobis placeat mandare Rectoribus nostris illarum partium, quod debeat contribuere pro expensa custodie dicti loci et cetera. Respondemus, quod sicut notum est serenissimo domino suo, domino Imperatori multas et intollerabiles expensas habemus et sustinemus in diversis partibus et locis, et modo propter novitates attentatas per turchos, contra insulam nostram Nigropontis, habebimus magnam expensam pro galeis nostris, quas armamus, quas expensas facere non poterimus sine gravitate nostrorum civium. Et propterea rogamus dictum serenissimum dominum imperatorem, quod si non condescendimus requisitioni sue, habeat propter magnas expensas, quas habemus nostrum dominium merito excusatum.

Ad quartam partem per quam nostro dominio significavit dictum dominum Imperatorem tenuisse de tempore in tempus praticam cum Amustafa fratre Chierizi, et cum despoto Servie, et domino Caramano, et quod si nostra dominatio propter damna attentata per Turchos contra subditos nostros, vellet se movere contra Turchos, predicti domini se etiam moverent a parte terre cum suis potentijs contra Turchos predictos et ob hoc dictus Ambaxiator habet literas directivas dictis dominis et cetera. Respondemus, quod ea que dictus Ambaxiator exposuit super facto practice predictae, videmus et cognoscimus optimam dispositionem serenissimi domini Imperatoris ad bonum et salutem christianorum, et similiter

puam habet erga nostrum dominium, sicut superius tetigimus, sue maiestati regratiantes dicimus, quod quocienscunque videbimus dominos predictos et dominum regem Hungarie paratos contra dictos Turchos, et habeamus pacem cum dicto domino rege Hungarie semper inveniatur prompti ex parte nostra, ad ea que concernant bonum et salutem christianorum contra Turchos predictos.

De parte	66
de non	5
Non sinceri	8

Ἄλλ' ὅποσον ἀνειλικρινῆ ἦσαν τὰ ἐπιστελλόμενα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν διαταγῶν τῶν δοθεισῶν αὐθμερὸν περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ὑπὸ τῶν αὐτῶν Savii (Sapientes ordinum) πρὸς τοὺς καστελλάνους Κορώνης καὶ Μεθώνης. Ἐχουσι δ' αἱ διαταγαὶ αὐταὶ ὧδε·

Ser Marcus Contareno, ser Nicolaus Memo, ser Victor Delphino, sapientes ordinum.

Capta.— Cum dominus Imperator Constantinopolis per suas litteras requisiverit amicabiliter nostrum dominium, ut nobis placeat pro casibus necessitatis, qui possent occurrere dare Rectoribus Coroni et Mothoni, ac Neapolis Romanie amplam libertatem ad possendum providere ad occurrentia secundum quod requireretur, Et nos responderimus ipsi domino Imperatori, Quod mandaremus ipsis nostris Rectoribus, quod in casibus necessariis et occurrentibus provideatur et attendant ad ea que sint utilia et necessaria ad bonum et conservationem partium et locorum de inde. Sitque necessarium informare ipsos Rectores nostros, de voluntate et intentione nostri domini; Vadit pars, Quod scribatur ipsis nostris Rectoribus informando eos de predictis, et mandando, Quod in casu quo requirerentur in futurum per ipsum dominum Imperatorem, seu alium de aliquo subsidio contra Turchos, qui vellent destruere opus Eximilii, per ipsum constructum no-

viter, ipsi nostri Rectores possendo cum securitate, et sine periculo locorum nostrorum eis commissorum, dare eidem pro hoc facto aliquod subsidium de gentibus nostris, habeant libertatem secundum tempora, et necessitates, possendi dare ei subsidium, prout eis utilius et melius apparebit, habendo prius, ut est dictum, bonum respectum et considerationem ad comodum et securitatem locorum nostrorum eis commissorum.

de parte 43

Sapientes consilii et ser Andreas Juliano, sapiens ordinum.

Volunt, Quod scribatur ipsis nostris Rectoribus informando eos de predictis, et mandando, quod in casu quo requirerentur in futurum per ipsum dominum Imperatorem, seu alium de aliquo subsidio contra Turchos, vel alios, debeant Castellani nostri respondere, quod ipsi non habent in ipsis locis nostris, nisi stipendiarios necessarios et deputatos ad custodiam ipsorum locorum. Et potestas et capitaneus Neapolis Romanie, Respondeat, Quod ipsam subventionem dare non posset, quia in casu quo foret necesse armare galeam nostram de inde, sicut multociens occurrit pro navis Turchorum et aliter dicta galea armare non posset, quod posset esse cum incomodo et periculo ipsius loci, vel faciant ipsi nostri Castellani, et potestas, illas alias excusationes, que eidem videntur, secundum tempora, et nova occurrentia non dando sibi aliquam subventionem, sed cum bonis, quam melius poterunt se excusare, ita quod ipse dominus Imperator remaneat contentus.

de parte	23
de non	3
non sinceri	3 ¹ .

Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον συνέτασεν ὁ Γεώργιος Γεμιστός τὰ τρία πολυθρύλητα αὐτοῦ ὑπομνήματα περὶ Πελοποννήσου,

¹ Ἐξεδόθη ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ἀρχείου Reg^o 51, 1415-1416 σ. 59 ὑπὸ Κ. Ζάου ἐν Μνημείοις ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἐν Παρισίοις. 1882 Τόμ. Γ' σ. 116.

ῶν τὰ μὲν δύο ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, τὸ δὲ τρίτον πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ δεσπότην Πελοποννήσου Θεόδωρον Β'. Ὡς εἰκὸς δ' ἐν τοῖς ὑπομνημασι τούτοις, ἐν οἷς, μελετῶν τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον, πολλὰ προτείνει περὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀρίστης διαρρυθμίσεως τῶν ἐν αὐτῇ, δὲν ἠμέλησε καὶ τοῦ ζητήματος τῆς φυλάξεως τοῦ ἰσθμοῦ, συμπεριλαβὼν αὐτὴν εἰς τὸ ὅλον ὑπ' αὐτοῦ προταθὲν σύστημα τοῦ χωρισμοῦ τῶν στρατευομένων ἀπὸ τῶν εἰσφερόντων. Προσηκόντως δὲ ὑμνησε τὸν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῇ τειχίσει τοῦ ἰσθμοῦ διὰ τῶνδε· *Καὶ αὐτὸς δ' ὦ βασιλεῦ πρὸς πολλαῖς τε ἀλλαῖς καὶ καλαῖς ταῖς εὐεργεσίαις καὶ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον καὶ λαμπρὸν ἔναγχος ταύτης προὔβαλον, τὴν τοῦ ἰσθμοῦ δὴ ταύτην διατείχισιν, ἥπερ ἂν αὐτῇ δόξειε μεγίστη τε καὶ κρατίστη ἔσεσθαι τε καὶ νῦν εἶναι πρὸς σωτηρίας ἀφορμὴν*¹. Ἐκτελουμένου δὲ τοῦ προτεινομένου προγράμματος εἶχεν ὁ Γεμιστὸς τὴν πεποιθήσιν ἔσεσθαι μὲν τοὺς τὸν ἰσθμὸν φρουρήσοντας ἱκανοὺς ἐκ διαδοχῆς, ἔσεσθαι δὲ τοὺς τὰς ἑκασταχοῦ τῆς χώρας ἀκροπόλεις φρουρήσοντας². Καὶ ταῦτα μὲν ἔγραφε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐν τῷ μείζονι καὶ γνωστοτέρῳ τῶν ὑπομνημάτων. Ἐν δὲ τῷ εἰς πολλοὺς ἀγνώστῳ μικροτέρῳ, τῷ ἐκδοθέντι μὲν ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ Müller ἐκ τοῦ Βιενναίου Cod. Phil. Gr. 74, ἀντιβληθέντι δ' ὑπ' ἐμοῦ ἐκ τοῦ Λαυρεντιακοῦ Plut. LVII Cod. 33 καὶ τοῦ Βατικανικοῦ 1416, ἀπεφαίνεται, ὅτι οὐχ οἷόν τε ἐκ τῶν καθεστώτων τὸν ἰσθμὸν φρουρεῖσθαι, οὔτε Πελοπόννησον ὅλως σῶν εἶναι ὑμῖν εἶναι, ἣν οἱ βάρβαροι ἐπίωσι. Τούτου δὲ ἐν τοῖς μάλιστα αἰτίαν τὴν κακοπολιτείαν εἶναι, δι' ἣν καὶ ἡ τῆς χώρας ἐρυμνότης καὶ τειχῶν ἀσφάλεια καὶ οἰκητόρων εὐανδρία καὶ εἴ τι ἄλλο τῆδε πρόσ-εστι τῶν ἐς τὸν πόλεμον χρησίμων δοκούντων ἄχρηστα ἐς τὸ ἀμύνεσθαι καθέστηκε τοῦ τῆς πολιτείας στερόμενα κόσμον³.

¹ *Ellissen* Analecten der mittel-und neugriechischen Literatur. Ἐν Λειψίῳ 1860. Τόμ. Δ' 6'. σ. 44.

² *Ellissen* ἰνδ' ἀν. σ. 54.

³ *Müller* Byzantinische Analecten ἐν τοῖς Sitzungsberichte der philo-

Ἐπιμένει δὲ καὶ ἐν τούτῳ τῷ ὑπομνήματι, ὅτι, χωριζομένων τῶν στρατευομένων ἀπὸ τῶν εἰσφερόντων, θέλουσιν αἰσθητῶς βελτιωθῆ τὰ τῆς Πελοποννήσου, καὶ προσθέτει τὰ ἐξῆς· Ἐγὼ μὲν γὰρ ὑφίσταμαι, συντάττων ἂν ταύτην τὴν στρατιάν, μηδὲν πλέον ἀπαναλώσας ἐς τοὺς ἀπὸ συμπάντων τῶν συνταχθησομένων φερομένους ὁμοῦ σύμπαντας φόρους συμπίσεως τῆς ἀφ' ἐκάστης ἐστίας πρώην ὑπὲρ τῆς τοῦ Ἰσθμοῦ φρουρᾶς νενομισμένης ταύτης εἰσφορᾶς περὶ ἑξακισχίλιά που ἀποδώσειν στρατιωτῶν οἰκοσίτων σώματα, ὥστ' ἂν περὶ χιλίους μὲν αὐτῶν ἀεὶ φρουρεῖν ἐκ διαδοχῆς· ἐπειδὴν δὲ τι προσίη δεινὸν καὶ πάντας παρεῖναι ἢ ὡς πλείστους, οὓς ἐς λόχους τε καὶ τάξεις διελὼν ὑπὸ τε λοχαγοῖς καὶ ταξιάρχους ἄρχουσιν, ἱππέας δ', εἴ τινες εἴεν αὐτῶν, ὑπὸ ἰλάρχαις τε καὶ συνταγματάρχαις, αὐτὸς ἂν ἀεὶ ἄξειν τε καὶ ἀποδώσειν τῇ χρεῖᾳ ἣν τε ἂν δέοι καὶ κατὰ καιροὺς ἐκάστους, ἣν ὑμεῖς που ἐπιτρέποιτε ¹.

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Γεμιστοῦ δὲν ἔγεινε δεκτὸν ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἐφηρμόσθη. Οὕτω δ' αἱ γνώμαι ἄς ἐξέφερον, αἵτινες παρὰ τὸ ἄγαν μεταρρυθμιστικὸν αὐτῶν περιεῖχον πολλὰ τὰ ὀρθὰ, κατέστησαν ἀνεπαρκῆ πρὸς ἀμυναν τῆς Πελοποννήσου τὴν ἐπίρρωσιν τὴν ἐπελθοῦσαν διὰ τῆς τειχίσεως τοῦ Ἰσθμοῦ. Κατεδείχθη δὲ ἰδίως τοῦτο κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1423 ἐπιδρομὴν Τουραχάνη τοῦ στρατηγοῦ τοῦ σουλτάνου Μουράτ Β'. Τῷ δὲ Μαίῳ μηνὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1423), λέγει ὁ Φραντζῆς, ἐάλω τὸ Ἐξαμίλιον ἦτοι ὁ τῆς Πελοποννήσου Ἰσθμὸς ὑπὸ τοῦ Τουραχάνη ². Ὡς ἡμέραν δὲ τῆς ἀλώσεως ὀρίζει τὴν 22 Μαΐου τὸ μετὰ τὸν Δούκαν Βραχὺ-χρονικόν, καθ' ὃ τῷ Σπύλῳ Μαίῳ κβ' ἦλθεν Τοῦρκος ὁ Τουραχάνης μετὰ φοσάτου εἰς τὸ Ἐξαμίλιον (ἐν τῷ κώδικι κατὰ τὴν ἐμὴν ἀντιβολὴν ἑξαμῆ ¹)

sophisch-historischen Classe der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften Tom. Θ' (1852) καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει σ. 67.

¹ Müller ἐνθ' ἂν, σ. 68 κ. ἰ.

² Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 117,23 κ. ἰ.

καὶ ἐπῆρεν αὐτὸ καὶ ἐχάλασέν το¹. Αὐτολεξεί δ' ἐπαναλαμβάνει τὰ αὐτὰ πλὴν τῆς διαφορᾶς ἐπέιρεν το τὸ οἰκεῖον μέρος τοῦ ἀνεκδότου Βραχέος χρονικοῦ τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 1775 ἐν φ. Β^α, ἐν ᾧ τὸ μὲν πρῶτον ἐνεγράφη ἡμερομηνία κα Μαΐου, εἶτα δ' ἐπληρωθῆθη διὰ διορθώσεως ἄνωθεν εἰς κβ. Τὴν αὐτὴν δὲ χρονολογίαν καὶ ἡμερομηνίαν φέρει τὸ σημεῖωμα τοῦ ἀνεκδότου Βραχέος χρονικοῦ ἐν τῷ κώδικι 282, φ. 186^α, τῆς ἀγιορειτικῆς μόνῃς Διονυσίου, ἔχον ὡδε· Ἐν ἔτη 5^ω Ὀλα^ω ἦλθεν ὁ τουραχάμπεις καὶ ἐτζάκησεν τὸ ἕξαμη² μηνὶ μαῖω κβ^η. Τέλος δ' ἄνευ ἡμερομηνίας εἰς τὸ 1422 ἀνέφερε τὴν καταστροφὴν ταύτην καὶ ὁ Ἰωαννίκιος Καρτᾶνος ἐν τῷ Ἄνθει³.

Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι, ὅτι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χαλκοκονδύλη καὶ μόνου, τῆς καταστροφῆς ταύτης τοῦ περιβάλλου τοῦ ἰσθμοῦ ὑπὸ τοῦ Τουραχάνη, οὗ τὴν στρατείαν παριστάνει οὗτος στραφεῖσαν κατὰ μόνων τῶν Βενετῶν τῆς Πελοποννήσου, προηγῆθη συνθήκη εἰρήνης τοῦ Μουράτ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς καθαιρέσεως τῶν τειχῶν τοῦ ἰσθμοῦ³.

Οὕτω δὲ κατεσκαμμένον εἶδεν ὅπωςδῆποτε τὸν περιβάλλον τοῦ

¹ Ἐκδ. Βόννης σ. 518, 13 κ. ἑ. Περὶ. *Hammer* Geschichte des osmanischen Reiches Τόμ. Α' σ. 417. — *Zinkeisen* Geschichte des osmanischen Reiches σ. 548. — *Hertzberg* Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart. Ἐν Γώβη. 1876 Τόμ. Β' σ. 450. — *Gregorovius* Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter Τόμ. Β' σ. 289. Ἑλλ. μεταφρ. *Σπυρ, Π. Δάμπρον* σ. 293.

² Παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques Gréco-romanes. Ἐν Βερολίω. 1873 σ. 267. Εἰς τοὺς χιλίους τετρακοσίους σαράντα δύο (1442) ἐχάλασε ὁ Τουραχάνης τὸ Ἑξαμύλιον. Καὶ ἀναγράφεται μὲν ἔτος τὸ 1442, ἀλλ' ἐκ τῆς ὅλης σειρᾶς τῶν χρονολογιῶν γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Καρτᾶνος ἀνεβίβαζε τὸ γεγονός εἰς τὸ 1422 καὶ οὐχί εἰς τὸ 1442.

³ *Λαονίκου Χαλκοκονδύλη* ἐκδ. Βόννης σ. 238, 9 κ. ἑ. Αἰτωλία μὲν δὴ οὕτω ἐγένετο ὑπὸ βασιλεῖ Ἀμουράτη· μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἰόντες ἐς τὰς θύρας ἤξιον σφίσι σπένδεσθαι, εἰρήνην μὲντοι ἐποιήσαντο ἐφ' ᾧ τὸν τε ἰσθμὸν καθελεῖν καὶ μηδὲν ἔτι νεωτερίζειν τοῦ λοιποῦ. Τὸν μὲντοι Τουραχάνην ἐπὶ Πελοπόννησον πέμψας τὴν τε Οὐνετιῶν χώραν ἐδήου, καὶ τὸν ἰσθμὸν καθεῖλε, καὶ πόλιστα ἀττα ἔλων τῶν Οὐνετιῶν ἠνδραποδίσασατο. Περὶ. *Fallmerayer* Geschichte der Halbinsel Morea Τόμ. Β' σ. 200.

ισθμοῦ καὶ Κυριακὸς ὁ Ἀγκωνίτης, ἐπισκεφθεὶς τὴν Πελοπόννησον τῷ 1437. Ἐγραψε δὲ περὶ αὐτοῦ τάδε· Ad X K. Maias ad Peloponnesiacum Isthmom venimus, antiquis olim moenibus Lacedaemonum opre clausum; nobile quippe opus, sed longa temp. labe collapsum, bifariam à Justiniano, atque Manuele Palaeologo Constantinopolitanis Principibus restitutum, et iterum per Achaemenidum genus dirutum. Adhuc eius non parvae ruinae conspiciuntur Insulam¹.

Τὸν κατεστραμμένον δ' ἐκεῖνον περίβολον τοῦ ἰσθμοῦ ἀνέναβε ἀνακτίστη τῷ 1443 ὡς δεσπότης τῆς Πελοποννήσου ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ἐλθὼν εἰς τὴν χερσόνησον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1443. Συναγαγὼν δὲ, κατὰ τὸν Χαλκοκονοδύλην, καὶ ξύμπασαν τὴν Πελοπόννησον ἐς τὸν ἰσθμὸν ἐτείχισεν αὐτὸν, ὡς ἡδύνατο τάχιστα, συγκαλέσας αὐτοῦ καὶ τὸν ἀδελφὸν καὶ ἦς αὐτὸς ἤρχε χώρας ξύμπαντας ἐνταῦθα μεταπεμφόμενος ἐληλάκει τὸ τεῖχος, παραδοὺς ἐνὶ ἐκάστῳ ὅσον ἐν τοσούτῳ χρόνῳ παρέχοιτο ὠκοδομημένον². Κατὰ δὲ τὸ Βραχὺ χρονικὸν Τῷ ςϞνβ' εἶπει μὴν Μαρτίῳ ἔκτισε τὸ Ἑξαμίλιον (ἐν τῷ κώδικι ἑξαμη³) κύρις (ἐν τῷ κώδικι κῦρ) Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ὁ δεσπότης Μωραίου (ἐν τῷ κώδικι μωραίως)⁴. Τὸ αὐτὸ δὲ σημείωμα περιλαμβάνεται ἐν φ. Β^α τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 1775⁵. Ὁ δὲ Φραντζῆς μαρτυρεῖ τάδε· Διερχόμενος οὖν κἀγὼ εὐρον καὶ τὸν ἰσθμὸν οἰκοδομηθέντα παρὰ τοῦ αὐθέντου⁶ τοῦ δεσπότης κῦρ Κωνσταντῖνου τῷ παρελθόντι ἔαρι (1443)⁶.

¹ Inscriptiones seu Epigrammata Graeca et Latina reperta per Illyricum a Cyriaco Anconitano. Ἐν Ῥώμῃ. 1747 σ. XVII. Τὸ ἑωρῖον ἀντίγραφ' ἀπαρτάλλαντος ὡς ἔχει ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ.

² Διονύσιου Χαλκοκονοδύλη ἰκδ. Βόννης σ. 319,15 κ. ἰ.

³ Ἐκδ. Βόννης σ. 519,6. Ἴδε κατωτέρω ἐν ταῖς περὶ καταστροφῆς τοῦ τεύχους τούτου τῷ 1449 καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παρισιακοῦ σημειώματος τοῦ κώδικος 2622, ἐξ ἧς ἐξάγεται, ὅτι τὸ τεῖχος ἐκτίσθη πράγματι τῷ 1442, ὡς λέγει τὸ Βραχὺ χρονικόν.

⁴ Τῷ ςϞνβ' εἶπει μὴ μαρτ' ἔκτισεν ἑξαμη³ κῦρ κωνσταντῖνος παλαιολόγος ὁ δεσπότης μωραῖος.

⁵ Ἐν τῷ παρ' ἐμοὶ χειρογράφῳ ἀνακαινισθέντα παρὰ τοῦ αὐθέντου μου τοῦ δεσπότης.

⁶ Φραντζῆ ἰκδ. Βόννης σ. 196,20 κ. ἰ.

Καὶ κατὰ μὲν τὸ παρατεθὲν ἄνωτέρω χωρίον τοῦ Χαλκοκονδύλη ὁ Κωνσταντῖνος ἐκτίσε τὸ Ἑξαμίλιον ὡς ἠδυνήθη τάχιστα. Κατὰ δὲ τὸν ποιήσαντα τὸν Θρῆνον Κωνσταντινουπόλεως ἐκτίσθη τοῦτο ἐντὸς τριάκοντα μόνον ἡμερῶν, καθ' ἃ διδάσκουσιν οἱ ἐξῆς στίχοι·

Καὶ τὸ Ἑξαμίλιον ἐκτίσεις τὸ θαυμαστόν ἐκεῖνο,
διὰ τριάντα ἡμέραις τόκτισης μετὰ πολλοῦ τοῦ κόθου,
καὶ κόπον ἤβαλες πολὺν ¹.

Πρὸς δὲ τὴν ἀνάκτισιν ταύτην τοῦ τείχους ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου συνεδέθη χρησμός δῆθεν ἐν τῷ παρελθόντι ὑπὸ τῆς Πυθίας ἐξενεχθεὶς καὶ γραφεὶς ἐπὶ λίθου ἐν Ῥόδῳ, δεστικ οὐ μικρᾶς ἠξιώθη διαδόσεως. Εἶνε δὲ ὁ χρησμός οὗτος ἐν ποιητικῇ μὲν γλώσσει συντεταγμένος, ἀλλ' ἄμετρος. Καὶ ἐξεδόθη μὲν ἤδη πρὸ μακροῦ χρόνου ἐν τῇ ἐπιγραφικῇ συλλογῇ Κυριακοῦ τοῦ Ἀγκωνίτου ², εὑρον δ' αὐτὸν σωζόμενον πλήρη μὲν ἐν τρισὶ κώδιξιν, ἐν τῇ Ἀμβροσιακῇ βιβλιοθήκῃ, τῇ βιβλιοθήκῃ Oratoriana τῆς Νεαπόλεως καὶ τῇ Μαρκιανῇ. Μόνου δὲ τοῦ τέλους αὐτοῦ σώζονται τρεῖς παραλλαγαὶ ἐν τῷ Λυρεντικῷ Plut. LXXIV Cod. 3, ὧν ἡ πρώτη μετὰ σχολίων ἐξεδόθη κακῶς ὑπὸ τοῦ Bandini. Ἀντιβαλὼν δὲ πάντας τοὺς κώδικας καὶ τὰς ἐκδόσεις τοῦ Κυριακοῦ καὶ τοῦ Bandini, ἐκδίδω τὸν χρησμὸν τοῦτον ἐνταῦθα, ὑποσημειῶν τὰς διαφορὰς τῶν κωδίκων καὶ τῶν ἐκδόσεων καὶ προτάσσω σημεῖωμα περὶ ἐκάστου αὐτῶν.

Χρησμός τοῦ Ἑξαμιλίου.

Ἐκώδικες : N = Ἐθν. Βιβλιοθήκης Νεαπόλεως III - B - 1 περιέχων Ἡρόδοτον, ἐν φ. 333², ἐνθα καὶ τάδε· Ἐτελειώθη τὸ παρ-

¹ Θρῆνος Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τῷ *Ellissen Analecten der mittel- und neugriechischen Literatur*. Τόμ. Γ' σ. 115 στ. 67 κ. ε.

² *Inscriptiones seu epigrammata Graeca et Latina reperta per Illyricum a Cyriaco Anconitano*. Ἐν Ῥώμῃ. 1747 σ. XXXXI.

ὄν βιβλίον μὲν ἀγούστω ἰνδικτιῶνος γ' ἔτους [ς' ζ' ἐφθαρμένου τοῦ κώδικος ἐν τῇ ἀκρᾷ] ἔμην' διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἰωάννου διακόνοι καὶ δευτερεύοντος τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως λακεδαιμονίας τοῦ χανδακιννοῦ. Τὸ σημεῖωμα τοῦτο ἐξέδωκεν οὐκ ἄνευ πτυχισμάτων ὁ *Cyrillus* (Codices Graeci regiae bibliothecae Borbonicae. Ἐν Νεαπόλει. 1832. Τόμ. Β' σ. 305).

A = Ambros. H. 57 sup. ἐπὶ περγαμηνῆς 16^{ος} αἰῶνος, ἐν φ. 162^ς. Ἐπιγράφεται δὲ . . . Χρησμός εἰς τὸν τῆς πελοποννήσου ἰσθμὸν εὐρεθεὶς ἐν ῥόδω.

O = Biblioteca Oratoriana (dei Gerolamini) ἐν Νεαπόλει κῶδ. XXII. 1 φ. 2^α 16^{ος} αἰῶνος. Ἐπιγράφεται δὲ Χρησμός πυθόχρηστος περὶ τοῦ ἰσθμοῦ χρῆσθεις τοῖς ἔλλησι ξέρξου ἐπιόντος. Ἐγράφη δὲ χειρὶ Ἰωάννου Δοκαιοῦ, οὗ κτῆμα ὁ κῶδιξ. Ἴδε *Martini* Catalogo di manoscritti Greci esistenti nelle biblioteche Italiane Ἐν Μεδιολάνῳ. 1893. Τόμ. Α' σ. 397.

M = Marcianus Zan. 333 φ. 142^ς, 16^{ος} αἰῶνος, ἀποκείμενος ἐν τῇ Μαρκιανῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βενετίας. Ἐπιγράφεται δὲ Χρησμός πυθίας περὶ τοῦ ἐν πελοποννήσῳ ἰσθμοῦ. Ὁ *Zanetti* (Graeca D. Marci bibliotheca codicum manuscriptorum. Ἐν Βενετία. 1740) σημειώνει περὶ τοῦ χρησμοῦ τούτου τάδε: Oraculum Apollinis de isthmo Corinthiaco variisque ejus perfossionem aggressis, recentioris Graeciae fragmentum. Ἰσ. Δίξεν μαθέειν τριαυνοκράτορος αὐλαίης etc. Graece extat in Epigrammatibus a Cyriaco Anconitano per Illyricum repertis, absque ulla nota Romae an. 1664 impressis et an. 1747 cum nova libri fronte denuo evulgatis (p. XXXI). Latine redditum illum fuisse a Nicolao Perrotto Francisci Philelpho ad hunc ipsum scripta epistola an. 1463 prodit (Phil. Epist. lib. XX p. 141 ed. Venet. 1502). At id interfecerat Nicolaus Spanduginus Euboius, cujus interpolationem cum epistola ad Petrum Paulum Senatorem Venetum, qua rem explicat atque enarrat apud me est in codice manuscripto, quo Sagundini varia continentur, ab Apostolo Zeno in Dissertationibus Vossianis relato Tom. I p. 344.

L = Laurent Plut. LXXIV cod 3, αἰῶνος ιε'. Ἐν τῷ ἐν τέλει παραφύλλῳ in calce Galeni operum περιλαμβάνεται μικρὸν μέρος τοῦ τέλους τοῦ χρησμοῦ ἀπὸ τῶν λέξεων Ὅταν πίτυς κόριν - κτίσῃται ἰσθμοῦ καὶ μετὰ διχαστίγων σχολίων ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ *Bandini* μετὰ καὶ τοῦ μέρους τούτου τοῦ χρησμοῦ, ἐκδομένων δ' ὑπ' ἐμοῦ κατωτέρω ἐν ταῖς ὑποσημειώσειςι τῶν οἰκείων χωρίων. Διακόπτονται δὲ τὰ σχόλια ταῦτα ἐν τῷ κώδικι ὑπὸ τοῦ Ὄρκου τοῦ Ἴπποκράτους, ὅστις ἦτο προφανῶς γεγραμμένος ἐν τῷ παραφύλλῳ ἐκείνῳ πρὸ τοῦ μέρους τούτου τοῦ χρησμοῦ, παρεμβληθέντος εἰς τὸ ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τοῦ Ὄρκου κενόν. Ἐπιγράφεται δ' ἐν τῷ κώδικι Χρησμός τοῦ ἑξαμυλίου.

La = Laurent. Plut. LXXIV cod 3. Ἐν τῷ αὐτῷ παραφύλλῳ ἐπαναλαμβάνεται τὸ δεύτερον τὸ αὐτὸ τέλος τοῦ χρησμοῦ ἄνευ τῶν σχολίων. Ἐπιγράφεται δὲ Χρῆσμός τοῦ ζυμλίου.

Lb = Laurent. Plut. LXXIV cod. 3 Ἐν τῷ ἐπομένῳ παραφύλλῳ ἐπαναλαμβάνεται τὸ τρίτον τὸ αὐτὸ τέλος τοῦ χρησμοῦ ἄνευ τῶν σχολίων. Ἐπιγράφεται δὲ Χρησμός ἐπὶ ἑξαμυλίου.

Ἐκδόσεις: Β = Ἐκδοσις τοῦ τέλους τοῦ χρησμοῦ κατὰ τὸ πρῶτον ἀπόγραφον τοῦ Λαυρεντικκοῦ κώδικος μετὰ τῶν σχολίων ὑπὸ τοῦ *Bandini* (Catalogus codicum Graecorum Bibliothecae Laurentianae. Ἐν Φλωρεντίᾳ 1770. Τόμ. Γ' σ. 135).

Κ = Ἐκδοσις Κυριακοῦ τοῦ Ἀγκωνίτου (Epigrammata reperta per Illyricum a Cyriaco Anconitano ἐνθ' ἀν. σ. XXXXI ἀρ. 263 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Epigramma ad Peloponnesiacum Isthmum quod oraculum Delphis et Apolline Pythio responsum fertur). Ἐκδέδοται δὲ γράμμασι κεφαλαίοις. Ἐν δὲ ταῖς ἐμαῖς ὑποσημειώσειςι, ἐνθα ἡ γραφὴ τοῦ Κ συμπίπτει πρὸς ἄλλας, συμπεριλήθη εἰς αὐτάς, καίπερ γεγραμμένας διὰ μικρῶν γραμμάτων καὶ φερούσας πνεύματα καὶ τόνους, πλὴν ἢ ὅπου ἕνεκα τῆς μεγαλογραφίας τοῦ Κυριακοῦ ἄδηλον ἐν διαφωνίᾳ τῶν κωδίκων περὶ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα τίνα γραφὴν εἶχεν οὗτος ὑπ' ὄψιν.

Π = πάντες οἱ λοιποὶ κώδικες καὶ αἱ ἐκδόσεις πλὴν τοῦ ἔχοντος τὴν σημειουμένην διάφορον γραφὴν.

Δίξεις μαθέειν τριαινοκράτορας αὐλαίης ἔρκους πέρι. Οὐ ποτε τα-
 νυσίπεπλος ἐστήξει περίβολος, ἀλλά γε τείχεος ὁλοὸν ἐσσεῖται κάρ-
 τος· οἳ κεν μιν ἐγείρωσιν, οὗτοι κατερείψουσι δύσμορον κακόμορον.
 Τοξοφόρων Ἀχαιμενίδων παρά γένος ὀλεῖται τληπαθῶν Ἑλλήνων,
 τεθνήξεται δ' ὅ τι πλεῖστον, οἰωνοῖσι τε πᾶσι καὶ θηρσὶν ἐλώρια
 γενήσεται Ἄλλ' ἤξει τίσιος ἑκατόγχειρος δίκη, Ποσειδάωνος δ' ἐς
 βένθε' ἄλος οἰχομένου, μιξοβαρβάρων ἐσπερίων θ' ἑώων τ' ἔθνων ἀρ-
 χηγὸς ἰσθμὸν τειχίσει, λειοπώγων πολυμήχανος ἀνὴρ δουλοσύνης Ἑλ-
 λήνων ταλαῶν ὑπερ, τοξοφόρων δ' ὑπερβορέων μάρψει γένος, κῆρας
 τληπαθῶν Ἑλλήνων ἄξον ἀν' Ἑλλάδα πᾶσαν ἄκρα δ' ἀοίκητα με-
 νεῖ. Ἐν τριτάτῃ δὲ μοίρα ξανθὸς μέροψ, γρυπὸς, πολίος, βραχὺς,
 Ἑλλήνων ἀρχηγὸς ἰσθμὸν τειχίσει· τύχη δ' οὐκ ἔστι πέρας. Ἐν
 αὐτῷ γὰρ ὀλεῖται πάλιν τειχέων κρήδεμνα τοξοφόρων ἐλκεσιπέπλων
 παρά κ' οὐκ ἔτ' ἐσσεῖται μένος Ἑλλήνων ἀρηιφίλων· ἤξει δὲ καὶ-
 τοῖς χαλκόπους ἐρινὺς πολύπους καὶ πολύχειρ καὶ καταβαλεῖ μένος
 τούτων. Ὄταν κόνις πίτυν δέξηται καὶ πίτυς λύθρον, τότε καρ-

1. αὐλαίης NAM : αὐλής OK ἔρκους Π : λείκη K οὐ AO :
 οὐ NM : ΟΥ K 2. τανυσίπεπλος NOM : τανυσιπεπλος A : ΤΑΝ-Υ
 ΣΙΠΕΠΛΟΣ K ἐστήξει AOMK : ἐστήκει N ἐσσεῖται AOMK :
 ἐργεῖται N 3. οἳ κεν Π : ΟΙΚΕΝ K κατερείψουσι NOK : κα-
 τερείψουσιν AM 4. ἀχαιμενίδων OMA : ἀχμενίδων N : ΑΧΑΙΜΕΝΙ-
 ΔΩΝ K ὀλεῖται NOM : ὀλεῖται A : ΟΛΕΙΤΑΙ K 5. οἰωνοῖσι
 τε ἔγραψα : οἰωνοῖσι τε O : οἰωνοῖσι τε NMA : ΟΙΩΝΟΙΣΙ ΤΕ K

ἐλώρια NA : ἐλλώρια OMK 6. ποσειδάωνος NAM : ποσει-
 δάωνος O : ΠΟΣΕΙΔΑΩΝΟΣ K 6-7. ἐς βένθε' M : ΕΣ-ΒΕΝΘΕ'
 K : ἐς βενθ' O : ἔσβενθ' N : ἐν βένθ' A 7. τ' OK : λείπει NAM

9. ὑπερβορέων NAO : ὑπερβοραίων MK μάρψει Π :
 μάρψη M 10. ἀν' Π : ἐν N ἀοίκητα Π : ἀοίκητος N

11. μοίρα Π : μοίρας N πολίος Π : πολῦος N. 12. πέρας
 N : πέρα O : πάρος AM : ΠΑΡΑ K 13. ὀλεῖται πάλιν Π : τληφόρωτα N

τοξοφόρων Π : τληφόρωτα N ἐλκεσιπέπλων Π : ΕΛΚΕΣΣΙ-
 ΠΕΠΛΩΝ K 14. κ' οὐκ ἔτ' N : κούκ' ἔτ' A : κ' οὐκέτ' M : ΚΟΥΚΕΤ K

ἐσσεῖται NOK : ἐσεῖται A : ἐσεῖται M καὶ τοῖς OM : κ' αὐ-
 τοῖς A : κακ' τοῖς N : ΚΑΥΤΟΙΣ K 15. ἐρινὺς ἔγραψα : ἐρρινὺς N :
 ἐριννὺς Π καὶ Π : ἦ N καταβαλεῖ AOM : καταβάλλει N
 ΚΑΤΑΛΑΒΕΙ K 16. κόνις πίτυν Π : πίτυς κόνιν LIAB δέξη-
 ται Π : ΔΕΞΕΤΑΙ K πίτυς Π : κόνις LIAB Ἄνωθεν τῆς λέξεως

πίτυς μεταξὺ τῶν στίχων τοῦ κειμένου τὸ σχόλιον τοῦ ἡγουν (ἦτοι B) αἱ σα-
 νίδαι (σανίδες B) αἱ εἰς τὴν βενετιαν ἐγένοντο L λύθρον Π : λί-

τερός γενήσεται περίβολος ἰσθμοῦ δίκη δ' ἐς Ἑλλήνων γένος οὐρανόθεν ἦξει τύχης μέτα, καὶ τοὺς πρὶν αὐτῶν ἀνχιδέας ὀλετήρας ὑποθήσει ζεύγλη. Μακάρτατος δ' ἐστὶν ὁ τὸ τέταρτον ἰσθμὸν τειχίσων, 20 ἐνοσίχθονος πέδον.

Ἐκ τῶν σχολίων τοῦ Λαυρεντιακοῦ κώδικος γίνεται δῆλον, ὅτι, τεταρτοῦ τειχιστοῦ νοουμένου τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὁ χρησμός οὗτος ἐποιήθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῶν ὑστέρων ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπὸ τούτου τειχιστίν καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς κατόπιν ἐπελθούσης νέας ὑπὸ τῶν Τούρκων κατασκαφῆς, ἄρα μετὰ τῶν ἐτῶν 1446 καὶ 1449. Ἄξιον δὲ λόγου εἶνε τὸ σχολίον τοῦ Λαυρεντιακοῦ τούτου κώδικος τὸ ἐν τοῖς λεγομένοις συμβολικῶς περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου κτισθέντος τείχους ἐρμηνεῖον τὴν λέξιν πίτυς διὰ τῶν λέξεων ἦγουν αἱ σανίδαὶ αἱ εἰς τὴν βενετίαν ἐγένοντο. Ἀνφέρονται δὲ ταῦτα πιθανώτατα εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀργυροπούλου

θρον LL^aB Ἄνωθεν τῆς λέξεως λίθρον τάδε· τὸ αἶμα τὸ μεμιγμένον μετὰ κονιοροῦ L 16-17. καρτερὸς NAMLL^aB : κρατερὸς OK

17. δίκη - ζεύγλη λείπουσι LL^aB 18. μέτα AOM : μετὰ N : METΑ K ἀναιδέας AOMK : ἀναιδέας κατὰ διόρθωσιν τοῦ τὸ πρῶτον γραφέντος ἀνεδέας N ὀλετήρας AOM : ὀλετήρας N : OΛETHPΑΣ K

19. μακάρτατος Π : μακάρτατος κατὰ διόρθωσιν τοῦ τὸ πρῶτον γραφέντος μάκαρτος N Κάτωθεν τῶν λέξεων μακάρτατος κτλ. ἐν τῷ L τάδε· ἦγουν (ἦτοι B) ὁ δούξ τῆς βενετίας (βενετίας ἰσθμὸν τειχίσας B) τοῦ ρ' οὐδ' ἰνδ. ια' ὄκε (ὄκτωδ. B) ιζ'. Τὸ μὲν πρῶτον ἐκτίσθη παρὰ λακεδαιμονίων καὶ πελοποννησιακῶν ἐρχομένου τοῦ ξέρξου μετὰ τῶν πελοποννησίων (Πελοποννησίων B). Τὸ 6^{ον} (δεύτερον B) παρὰ νέρωνος. Τὸ τρίτον παρὰ βασιλέως τοῦ (λείκει B) κυροῦ (κυρίου B) μανουήλ τοῦ παλαιολόγου (λείκει παρὰ B, ὅστις σημειῖται τάδε· Ita perversa scriptura est et implicita, ut vocem Μανουήλ conjectura tantum adsequuti fuerimus, aliam vero quae sequitur minime licuerit exsculpere). Τὸ τέταρτον παρὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κωνσταντίνου δ' ἐστὶν NAOMK : γὰρ ἐσθται L : ἐσθται B : γὰρ γενήσεται L^a : γὰρ γενήσεται διαγραφέντος· δι' τοῦ γενήσεται ἐτέθη κάτωθεν ἐσθται L^a τέταρτον OLL^aK : τέταρτον NAM ἰσθμὸν τειχίσων NAMK : ἰσθμοῦ τειχίσων O : ἰσθμὸν τειχίσας L^a κτήσεται (κτίσεται B) ἰσθμοῦ διαγεγραμμένα καὶ ἀπ' αὐτῶν κατωτέρω τὰ κακῶς ὑπὸ τοῦ B εἰς τὴν σημείωσιν μετὰ τὴν λέξιν βενετίας (πδ. ἀνωτέρω) συμπεριληφθέντα ἰσθμὸν τειχίσας L^a 20. ἐνοσίχθονος NAM : ἐνοσίχθονος OK : λείπουσι LL^aB.

μνημονευόμενα ξύλα τὰ συντεθέντα μετὰ λίθων κατὰ τὴν τειχοδομίαν καὶ προέρχονται ἀπὸ τινος εἰδότος τὰ τότε συμβάντα. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῆς Βενετίας μνημονεύεται πάντως οὐχὶ ὡς παρασχούσης τὰ ξύλα ταῦτα καὶ συμμετασχούσης εἰς τὴν κτίσιν, τοῦθ' ἔπερ δὲν ἔγεινε κατὰ τὰ ἐκτεθέντ' ἀνωτέρω, ἀλλ' ὡς τοῦ τόπου πιθανῶς ἐξ οὗ προήρχετο ἡ ξυλεία, ἣν χάριν τῆς ξυλοδεσίας μετεχειρίσθη ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ.

Ἀλλὰ τὰς ἐλπίδας ἅς ἀνεπτέρωσεν ἡ ἀνάκτισις τοῦ περιβόλου ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὅστις καὶ πόλιν ἐμελέτα, καθ' ἃ φαίνεται, νὰ κτίσῃ ἀμέσως παρακειμένην εἰς τὸ τεῖχος χάριν φυλάξεως αὐτοῦ¹, μάλιστα πάντων ἐκδηλοῖ μακρὰ πρὸς τὸν δεσπότην ἐπιστολῇ, δίκην ὑπομνήματος σταλεῖσα εἰς αὐτὸν βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ τείχους ὑπὸ τοῦ ἐν Ῥώμῃ διατρίβοντος καρδινάλιου Βησσαρίωνος. Ἐν τῇ ἀνεκδότῳ ταύτῃ πλείστου ὅσου λόγου ἄξια ἐπιστολῇ, ἣν, περιλαμβανομένην ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 533 (Zanetti) κώδικι τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης, μέλλω νὰ ἐκδώσω προσεχῶς, γράφει ὁ Βησσαρίων πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἐξῆς:

Χαίρων τοίνυν αὐτὸς καὶ πόσῃν, οἶει, καρπούμενος εὐφροσύνην, ὁ πάλαι¹ ποτ' ἐπόθουν καὶ ποθῶν ἰδεῖν ἐπεθύμουν τετελεσμένον ὄρων οὐχ ἤκιστα², σοὶ καὶ τῷ γένει συγχαίρω καὶ πᾶσιν ὅλως τοῖς Ἕλλησι, πρότερον μὲν οὐ ψυχᾶς μόνον, ἀλλ' οἶον καὶ αὐτὴν τῶν σωμάτων ἀνακειμένοις τὴν Ῥώμην καὶ συγκαταπεπτωκόσιν αὐτῷ τῷ ἰσθμῷ, νῦν δ' ἐγερθέντος διὰ σοῦ καὶ αὐτοῖς τὴν τε ἀνδρείαν τὴν τε Ῥώμην συναναστησομένοις, τὰ τε ἐκτὸς πάντα καὶ τὴν ἐν τούτοις εὐδαιμονίαν, εἰρήσθω δὲ σὺν θεῷ, σοῦ ἡγουμένου ἀποληψομένοις. Σοὶ δ' ὅτι τὰς κοινὰς ἐλπίδας οὐκ ἔψευσας, μᾶλλον δ' ὅτι καὶ πολλῷ αὐτὰς ὑπερεβάλλου³ τῷ μέτρῳ συγχαίρων, πολλὰ ἐκ θεοῦ εὐχομαι ἀγαθὰ καὶ μακρὰν ἐπὶ πᾶσι ζωὴν, ἥς τὰ μακρὰ ἡμῶν καὶ

¹ Ἴδε τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος ἐν τῷ ἀμέσως κατωτέρῳ παρατιθημένῳ χωρίῳ.

¹ πάλαι

² οὐχ ἤκιστα

³ ὑπερεβάλλου

πολυετῆ ὥστε ἀναστῆναι δεόνται πτώματα. Σὺ γὰρ σφόδρα καὶ πρὶν ἐπεθύμεις ἥρωικῶς ἐπιδείξασθαι ἔργα, καὶ νῦν ἅμα τε ἀφορμῆς καὶ δυνάμεως ἐπελάβου καὶ πρὸς ἔργα ἐχώρησας, θεμέλιον¹ οὐκ ἀγεννές τοῖς μέλλουσι προκαταβαλλόμενος πράγμασι. Σοῦ τὴν ψυχὴν οἶδα πόσος ἀναφλέγει ζῆλος τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἀνδρῶν καὶ μικρᾶς ἀφορμῆς μεγάλα διαπραΐξασθαι δυνηθέντων. Οὐκ ἀγνοῶ οἷα καθ' ἐκάστην λογίζῃ, οἷα ἐπιθυμεῖς, οἷα διανοῆς, ἃ τῷ νῦν συλλαμβάνεις καὶ ὥστε εἰς τέλος ἐξενεγκεῖν πάντα μηχανᾶ τῷ τρόπῳ. Οὐκ ἀμφιβάλλω παραστήσεσθαί σοι τὸν θεὸν σύμμαχον, ἐπόπτην, συνεργόν τε καὶ βοηθόν. Ἐκεῖνός τε² γὰρ φιλόανθρωπος καὶ φιλάρετος, σὺ τε ἀξίος ὑπηρέτης ἐκείνου, πολὺν τῶν ἀρετῶν ποιούμενος λόγον· ὧν ἄλλα οὐ τὰ μέλλοντα μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τὰ παρόντα προὔθηκεν εἰς τὸ μέσον οὐ κακίας, οὐδ' ἀμελείας τε καὶ ῥαστώνης, οἷς ἐπὶ πολὺν συνεχόμενοι χρόνον οὐκ ἀπεικότως αὐτοὶ τε ἀπολώλαμεν καὶ τὰ ἡμέτερα ἀπωλέσαμεν. Ἀλλὰ νῦν τὴν ἐναντίαν, σοῦ ἡγουμένου τε καὶ ὑποδεικνύοντος³, ἰόντες τοῖς ἐναντίοις τε καὶ πάντως ἀγαθοῖς ἐντευξόμεθα.

Ταῦτά με εὐφραίνει, ταῦτα ἐν ἀρρήτῳ ἡδονῇ κατέχει, ταῦτά μοι γλυκυθυμίαν ἀδιάκοπον ἐμποιεῖ· ὧν τὰ μὲν ἤδη γεγενημένα, τὰ δ' ὡς ἐσόμενα τῷ φανταστικῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ οὐ στοχαίζομαι μόνον, ἀλλ' οἷον ἤδη ὄρω. Τειχίσας μὲν οὖν τὸν ἰσθμὸν, βασιλικώτατε ἀνερ, ἀριστα καὶ ἀξίως σαυτοῦ ἐβουλεύσω· μὴ μέχρι δὲ τούτου διανοηθεῖς στήναι, ἀλλὰ προσέτι καὶ πόλιν ἐκείσε ἰδρύσασθαι, ἐτι μᾶλλον ἀξία θαύματος ἐλογίσω. Καὶ γὰρ ἀνευ μὲν φυλάκων οὐδὲν ἂν ποτε δυνηθεῖεν μόνα τὰ τεῖχη· φύλακες δὲ ἀνευ παρακειμένης πόλεως τε καὶ πολιτείας οὔτ' ἂν ἱκανοὶ, οὔτ' ἂν μόνιμοὶ τε καὶ βέβαιοι εἴεν, οὔτ' ἂν ἐν ἅπασιν καὶ τοῖς ἀναγκαίοις καιροῖς δύναιντ' ἂν ἐκ τοῦ προχείρου παρεῖναι· καὶ τούτου μάρτυς ὁ χρόνος καὶ τὰ προλαβόντα παθήματα. Ὅθεν, εἰ μὲν γέγονεν, εἴτε καὶ γίνεται, ταῦτα γίνεται ἅπερ εἶδει γενέσθαι· εἰ δ' οὐπω καὶ νῦν ἀρχὴν ἔλαβε, καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἀρξασθαι καὶ τελέσαι, μᾶλλον δὲ γε καὶ ἀναγκαίως καὶ οὐ χωρὶς οὐκ ἂν ποτε σχοίη καλῶς οὐδ' ἂν ἔργον τετελεσμένον ῥηθείη· καίτοι, καὶ τούτου γεγενημένου, εἰ μὴ καὶ τὰ βασι-

¹ Ἐκ τοῦ τὸ πρῶτον γραφέντος θεμέλια κνήντος

² ἐκεῖνος τὸ

³ ὑποδεικνύοντος

λεια ἐκεῖ ἰδρυθεῖν¹ καὶ προκαθημένη τῶν ἄλλων γένοιτο πόλις, οὐκ ἂν δυνηθεῖν τοσοῦτον. Τῶν γὰρ ἐντὸς τῆς Πελοποννήτου σὺν θεῷ μηδὲν δεδιώτων, περὶ τὸν ἰσθμὸν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ² δεῖ τὸν ἄρχοντα ἐγχερονίζειν, τὰ μὲν ἐπικαυρήσοντα τοῖς ἰδίοις, εἴ τις ἐπέλθοι τῶν πολεμίων, τὰ δ' ἐκδραμοῦμενον ἐν τοῖς προσήκουσι χρόνοις κατὰ τῶν παρακειμένων ἐχθρῶν καὶ μὴ τοὺς καιροὺς ἀπολλύντα³ τῇ ἀπουσίᾳ.

Πρὸς ταῦτα δὲ συνάπτει ὁ Βησσαρίων πρόγραμμα ἔλον πολιτικὸν καὶ οἰκονομικὸν περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, ἐν τισὶ μὲν κατὰ μίμησιν καὶ ἐπανάληψιν τοῦ πρὸ τριακονταετίας εἰς τὸν Μανουὴλ καὶ Θεόδωρον Παλαιολόγον ἐκτεθέντος προγράμματος τοῦ Γεμιστοῦ, ἐν ἄλλοις δὲ πρακτικώτερον καὶ τελεσφορώτερον, καθ' ἔλου δὲ διαπνεόμενον ὑπὸ φιλοπατρίας ἀκράτου, ἅμα δὲ καὶ ὑπὸ ἰδεῶν νεωτερικῶν.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου κατὰ τῶν ἄνωτέρω ἀνακτισθεὶς περίβολος δὲν συνέμεινεν ἐπὶ μακρὸν. Μετὰ τρία δ' ἔτη, τῷ 1446, ἐπῆλθε νέα βαρεῖα ἐπιδρομὴ τῶν Τούρκων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σουλτάνου Μουράτ, καθ' ἣν ἐκ νέου κατεστράφη τὸ τεῖχος. Καὶ εἶχε μὲν φροντίσει ὁ Κωνσταντῖνος μικρὸν πρὸ τῆς εἰσβολῆς ἐκείνης νὰ ὀχυρώσῃ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1446 κάλλιον τὸν ἰσθμὸν⁴. Ἄλλ' ἢ ὑπεράσπισις τοῦ ἰσθμοῦ ὑπῆρξε δυσανάλογος πρὸς τὴν ὀρμὴν τῶν Τούρκων καὶ ὄλως ἀνεπαρκής. Καὶ ὁ μὲν Φραντζῆς λέγει ἀπλῶς, ὅτι ὁ ἀμνηρᾶς τῇ δεκάτῃ τοῦ Δεκεμβρίου μηνὸς παρέλαβεν αὐτὸν καὶ ἐπόρθησε⁵. Ὁ δὲ Χαλκοκονδύλης μαρτυρεῖ, ὅτι Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω ἐστρατεύειο καὶ Τουραχάνη τὸν Θεσσαλίας ὑπαρχον ἐπέστελλεν ἐλαίνειν ἐπὶ τὸν Πελοποννήσου ἰσθμὸν, καὶ ἐπιδραμόντα τὴν Πελοποννήσου χώραν, ὄση ὑπὸ τοῖς Ἑλλήνων

¹ ἰδρυθεῖν² ἐπιτοπολύ³ ἀπολλύντα⁴ Φραντζῆ ἰκδ. Βόννης σ. 201,11· νῦν δ' ἐγὼ μὲν ἀπέρχομαι πρὸς κρείττονα οἰκοδομήν τοῦ ἰσθμοῦ. — σ. 202,12· ἀπῆλθεν εἰς τὸν ἰσθμὸν τῇ κη' τοῦ αὐτοῦ Σεπτεμβρίου.⁵ Φραντζῆ ἰκδ. Βόννης σ. 202,21.

ἡγεμόσι τυγχάνει οὖσα, ἀπελαύνειν. Ὁ μὲν οὖν λαβὼν στρατευμα τὸ τῆς Θεσσαλίας καὶ Πελοποννήσου τῆς λίμνης ἀφίκετο ἐπὶ τὸν Ἰσθμὸν, καὶ καταλαβὼν αὐτὸν ἔρημον καθεῖλέ τε αὐτὸν, καὶ ἐσβαλὼν ἐς τὴν Πελοπόννησον ἐδήγου τὴν χώραν ¹. Ὁ δὲ Δούκας λέγει, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις εἶχεν οἰκοδομήσει τὸ τεῖχος πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἔχει ἀκριβῶς, διότι τρία μόνον ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τοῦ 1443, ἐφρούρησε μὲν αὐτὸ μετὰ ἐξήκοντα χιλιάδων στρατοῦ, τοῦθ' ἔπερ εἶνε βεβαίως πεπλανημένον καὶ ἐμφαίνει σύγχυσιν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῆς τουρκικῆς στρατιᾶς, ἀλλὰ, προδοθεὶς ὑπὸ τῶν συστρατευομένων Ἀλβανῶν, ἀπέδρα μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Θωμᾶ ². Τὸ δὲ Βραχὺ χρονικὸν διηγεῖται τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην τοῦ σουλτάνου καὶ τὴν πόρθησιν καὶ πυρπόλησιν τοῦ τεύχους διὰ μακροτέρων πως ὧδε· Τῷ ἅρῳ ἔπει τοῦ κόσμου, τῆς δὲ θείας σαρκώσεως αὐτοῦ Δεκεμβρίου γ' ἡμέρᾳ Σαββάτῳ, ἦλθεν μετὰ φροσάτου αἰ' Τοῦρκος ἀμωρᾶς Ἀχμάτης ὁ Ἀμωράτης εἰς τὸ Ἐξαμίλιον Κορίνθιον. Καὶ τῇ ἄλλῃ ἐρχομένη παρὰ κ' ἐσπέρα ἤρξατο τοῦ πολέμου· καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς γεναμένης ἰσχυρᾶς τῆς μάχης τῷ πρωτῷ ἄφθῃ ὁ τεῖχος παρὰ τῶν ἐπιβούλων, καὶ ἐτραπήσαν εἰς φυγὴν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἐσέβησαν οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἐδίωκον αὐτοὺς, καὶ οὓς μὲν ἀνείλον, οὓς δὲ ἠχμαλώτισαν, καὶ ἐπῆραν ἄπειρα πλήθη καὶ ἄρματα καὶ ζῶα καὶ χρήματα ³.

Ἐκ τῶν παρατεθέντων χωρίων γίνεται δῆλον, ὅτι περὶ δύο τινὰ κυρίως δὲν φαίνονται συμφωνοῦντες οἱ προμνημονευθέντες συγγραφεῖς, περὶ τὸν τρόπον τῆς ἀλώσεως τοῦ τεύχους καὶ τὴν ἡμερομηνίαν αὐτῆς. Καὶ δὴ ὁ μὲν Φραντζῆς ἀναγράφει τὴν

¹ Διονύσιου Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Βόννης σ. 283,2 κ. ἑ.

² Δούκα ἐκδ. Βόννης σ. 223,5 κ. ἑ. Ὁ Fallmerayer Geschichte der Halbinsel Morea Τόμ. Β' σ. 340 τὴν ἐκστρατείαν ταύτην τοῦ Μουράτ οὐκ ἰσθῶς λέγει γενομένην τελευτῶντος τοῦ 1445. Πρὸς. Zinkeisen Geschichte des osmanischen Reiches Τόμ. Α' σ. 750 κ. ἑ. Hammer Geschichte des osmanischen Reiches Τόμ. Α' σ. 472.

³ Ἐκδ. Βόννης σ. 519,14 κ. ἑ.

10 Δεκεμβρίου, τὸ δὲ Βραχὺ χρονικὸν καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς ἐκδόσεως τῆς Βόννης, τὴν ὑστεραίαν τῆς 4 Δεκεμβρίου. Ἄλλ' ἡ διαφωδία αὕτη δὲν εἶνε πραγματικὴ, διότι τὸ χωρίον τοῦ Βραχέως χρονικοῦ εἶνε παρενεγνωσμένον ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν. Ἡ δὲ πρὸς τὸν Παρισιακὸν κώδικα 938, ἐξ οὗ ἐξεδόθη, ἀντιβολὴ αὐτοῦ θιβάσκει, ὅτι αἱ λέξεις τῇ ἄλλῃ ἐρχομένη παρα κ' ἐν οὗ λαμβάνει ἡ ἡμερομηνία, ἔχουσι κακῶς ἀντὶ τῶν ἐν τῷ κώδικι τῇ ἄλλῃ ἐρχομένη παρα^η, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει παρασκευή, καθ' ἃ ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἄλλου ἀναλόγου Παρισιακοῦ κώδικος, τοῦ ὑπ' ἀρ. 1775, ἐν ᾧ τὸ ἀντίστοιχον χωρίον ἐν φ. Β⁶ ἔχει ὁλόκληρον τὴν λέξιν παρασκευή. Κατὰ τὰυτὰ τὸ Βραχὺ χρονικὸν τὴν μὲν 3 Δεκεμβρίου ὀρίζει ὡς ἡμέραν ἀφίξεως τοῦ Μουράτ εἰς τὸν ἰσθμὸν, ὡς ἡμέραν δὲ ἀλώσεως τοῦ Ἐξαμιλίου ἀναφέρει τὴν ἀμέσως ἐπομένην Παρασκευὴν, ἧτις εἶνε ἡ 9 Δεκεμβρίου. Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται, ὅτι παρερμήνευσεν ὁ Bullialdus ἐξηγήσας τὰς λέξεις ταύτας ἐν τῇ προσηρτημένῃ εἰς τὴν ἐκδοσιν λατινικῇ μεταφράσει διὰ τῆς λέξεως rostridie, ἧτοι 4 Δεκεμβρίου. Ἐχομεν λοιπὸν ἐν τῷ Βραχεῖ χρονικῷ διαφορὰν μιᾶς μόνης ἡμέρας ἀπὸ τῆς 10 Δεκεμβρίου τῆς μαρτυρουμένης ὑπὸ τοῦ Φραντζῆ, διαφορὰν ἔτι μᾶλλον ἐλαττουμένην διὰ τῆς προσθήκης τῆς λέξεως ἑσπέρα ἐν τῷ Βραχεῖ χρονικῷ. Ἡ δὲ δεκάτη Δεκεμβρίου ὀρίζεται ὡς ἡμέρα τῆς ἀλώσεως καὶ καταστροφῆς τοῦ περιβόλου τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ἐν τοῖς οἰκείοις μέρεσιν ἄλλων βραχέων χρονικῶν, τῶν ἐξῆς· α) ἐν τῷ κώδικι τῆς μονῆς Ἰβήρων 329 φ. 279ε· νοεμβρίῳ εἰς τὰς κ ἦλθεν ὁ ἀμυράς ὁ ἀμουράμπεις εἰς τὸ ἔξαμίλι, καὶ ἦσαν οἱ δύο ἀδελφοὶ ὁ δεσπότης κῦρ κωνσταντίνος καὶ κῦρ θωμᾶς καὶ ἐτζάκισάν τους δεκεμβρίου εἰς τὰς ι' καὶ ἐχάλασεν· β) ἐν τῷ κώδικι τῆς μονῆς Ἰβήρων 382 φ. 964^a [σπ]νε' νοεμβρίῳ κ' ἦλθεν ὁ ἀμυράς ὁ ἀμουράμπεις εἰς τὸ ἔξαμίλι καὶ ἦσαν οἱ δύο ἀδελφοὶ ὁ δεσπότης κῦρ κωνσταντίνος καὶ κῦρ θωμᾶς καὶ ἐτζάκισέ τον ^{οις} δεκεμβρίου εἰς τὰς

ι' καὶ ἐχάλασεν γ') ἐν τῷ κώδικι τῆς μονῆς Ἰσῆρων 388 φ. 41⁷. Ἐν δὲ τῷ νε' μηνὶ νοεμβρ. & ἦλθεν ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ἕξαμ¹. κάκει ἦσαν οἱ δύο ἀντάδελφοι καὶ δεσπότηαι κωνσταντῖνος καὶ θωμᾶς καὶ κατέτρεψεν αὐτοὺς δεκεμβρίου ι' καὶ ἐχάλασε... Τέλος δὲ τὴν δεκάτην Δεκεμβρίου ἀναγράφει καὶ τὸ ἐξῆς σημεῖωμα τοῦ βιβλιογράφου τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 2005 (ἐν φ. 274⁶) τοῦ περιέχοντος τὴν συγγραφὴν τοῦ Γεμιστοῦ περὶ ἀρετῶν, νεαρᾶς τῶν αὐτοκρατόρων Ῥωμανοῦ τοῦ πρεσβύτου καὶ Κωνσταντῖνου καὶ τὰ Βασιλικά. Τέλος τοῦ παρόντος νομίμου βιβλίου τοῦ κατὰ στοιχεῖον ἐν τῷ Μυζηθρᾷ ἐν ἔτει 579⁹ Ἰνδικιῶνος ιη⁹ς διε καὶ τὸ ἕξαμήλιον ἐχάλασε τὸ β⁹ τῇ ι' δεκεμβρίου τῆς αὐτῆς ι' Ἰνδικιῶνος ἡμέρα σάββατον ὥρα α¹. Ἡ δὲ βίβλος αὕτη ἐτελειώθη μηνὶ μαῖω κη' ἡμέρα κυριακὴ διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ δικανικοῦ καὶ καθολικοῦ κριτοῦ τοῦ μοραίου (κατὰ διόρθωσιν ἐκ τοῦ τὸ πρῶτον γραφέντος μοραίου) νικολάου βουλλωτοῦ τοῦ ἀγάλλωνα. Ἐπεταὶ δὲ κερρᾶ γραφῇ ἢ ὑπογραφῇ Νικόλαος βουλλωτῆς ἀγάλλωνας καὶ καθολικὸς κριτῆς τοῦ μοραίου.

Ἡ δὲ δεκάτη ὀγδόη Δεκεμβρίου ἀντὶ τῆς δεκάτης ὀρίζεται ἐν τῷ χρονικῷ σημειώματι τοῦ Ἀμβροσιακοῦ G 69 sup φ. 345⁶, γραφέντος χειρὶ τοῦ Ἰωάννου Δοκειανοῦ, ἔχοντι ὧδε Δεκεμβρίου ιη⁹ α⁹ μ⁹ μ⁹ α⁹ ἀπὸ τῆς χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν γεννήσεως ἐάλω τὸ ἕξαμῆ¹ ὅπερ ἀνέστησεν ὁ δεσπότης κῦρ κωνσταντῖνος.

Ἄλλην δὲ ἡμερομηνίαν ὀρίζει ὁ Ἰωαννίκιος Καρτᾶνος ἐν τῷ Ἄνθει, λέγων τάδε· Εἰς χιλίους τετρακοσίους σαράντα ἕξι (1446), εἰς ταῖς δεκατέσσαρες τοῦ δεκεμβρίου, ἡμέρα σαββάτω, ἐτζάκισαν οἱ Τοῦρκοι τὸ Ἑξαμύλι καὶ ἔφυγαν οἱ αὐθέντες οἱ δεσπότηαι, ὁ κῦρ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ κῦρ Θωμᾶς μὲ τοὺς ἀρχοντίας τους¹. Ἄλλ' ἡ ἡμερομηνία αὕτη εἶνε πάντως πεπλανημένη, ἐπειδὴ ἡ 14 Δεκεμβρίου 1446 δὲν συμπίπτει πρὸς Σάββατον, ἀλλὰ πρὸς Τετάρτην.

¹ Παρὰ τῷ *Hopf Chroniques Gréco-romanes* σ. 267.

Ἄοριστος δὲ μένει ἡ ἡμέρα ἐν τῷ ἐξῆς σημειώματι, ὅπερ ἐπεταὶ ἀμέσως εἰς τὸ Παρισιακὸν χρονικὸν σημείωμα τοῦ κώδικος 2622 ἐν φ. 599°. Ἐν ἔτει ς^ωπ νε^ω ἰνδικιωῶνος ε^ς κατὰ μῆνα δεκέμβριον ἐχάλασθαι τὸ ἑξαμίλιον παρὰ τοῦ ἀμειρὰ του μουράττη· ὅπερ ἀνοικοδομήθει προχρόνων τριῶν παρὰ τοῦ ἐν βασιλεῦσαι μακαρίτου κυροῦ κωνσταντίνου δεσπότης ἐκείνου τότε ¹. Ὁμοίως δὲ ἀόριστον ἔχουσι τὴν ἡμερομηνίαν τῆς ἀλώσεως τοῦ περιβόλου τοῦ ἰσθμοῦ τὰ οἰκειὰ σημειώματα τῶν ἐξῆς βραχέων χρονικῶν· α') τοῦ ἐν τῷ κώδικι 127 φ. 436^a τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὀρει μονῆς Δοχειαρίου· + ς^ωνε ὑπῆγεν ὁ σουλτάν μουράτης εἰς τὸ ἑξαμήλιον καὶ ἐχάλασεν αὐτό· β') τοῦ ἐν τῷ κώδικι 251 φ. 307^a τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου· Ὅταν ἐπίραν το ξαμλη ει ς^ωνε· γ') τοῦ ἐν τῷ κώδικι 193 φ. 164^a τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου· + τὸ ἑξαμύλιον ς^ωνε· δ') τοῦ ἐν τῷ κώδικι 282 φ. 186^a τῆς μονῆς Διονυσίου· Ἐν ἔτει ς^ωνε ἐχάλασεν τὸ ἑξαμηλι τελείως ὁ ἀμουράτμπεῖς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἐνσεβούς κυρ κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἐνσεβούς δεσπότης κυρ θωμᾶ· ε') τοῦ ἐν τῷ κώδικι 224 φ. 608^a τῆς μονῆς Διονυσίου· Ἐτους ς^ωνε ἦλθεν ὁ σουλτάν ἀμουράτ εἰς τὸ ἑξαμίλιον καὶ ἐχάλασεν αὐτό· ς') τοῦ ἐν τῷ κώδικι 334 φ. 8^b τῆς μονῆς Διονυσίου· ς^ωνε ἦλθεν ὁ μουράτμπεῖς εἰς τὸ ἑξαμίλιον. Τέλος δὲ διαφορὰν περὶ αὐτὸ τὸ ἔτος ἔχουσι τὰ οἰκειὰ μέρη τριῶν ἐτέρων βραχέων χρονικῶν, α') τὸ τοῦ Λονδινείου κώδικος Additional 22492 φ. 129^b, καθ' ὃ + Γέγωνεν ἀφανισμὸς ἑξαμυλίου κατὰ τοῦ ἔτους τοῦ τρέχοντος ς^ωνε (= 1447-1448)· β') τὸ τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 1001 φ. 131· ς^ωνε (= 1447-1448) ἐχάλασεν τὸ ἑξαμίλιον ὁ σουλτάν μουράτης· γ') τὸ τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 2180 φ. 109^b· + Ἐτους ς^ωνεδ^ω (= 1445-1446) ἐξέβειν ὁ δεσπότης καὶ ἐκτισεν τὸ ἑξαμύλιον καὶ ἐπέιγεν ὁ ἀμοιράς καὶ ἐχάλασέν τω,

¹ Τὸ σημείωμα τοῦτο ἀνεῖ μναίας τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ κώδικος ἔχει ἐκδοθῆ πλημμελῶς ἐν τῷ Πασχαλίῳ Χρονικῷ. Ἴδε ἐκδ. Βόννης Τόμ. Β' σ. 254. Ἐνταῦθα δ' ἐξέδωκ' αὐτὸ οἷον φέρεται ἐν τῷ κώδικι ἐκ τῆς αὐτῆς φωτογραφίας περὶ ἧς ἔγινε λόγος ἀνωτέρω.

ἐνθα παρατηρητέον, ὅτι τὸ ἔκτισε λεγόμενον περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἀμέσως πρὸ τῆς μοιραίας πρὸς τὸν Μουράτ μάχης συμφωνεῖ πρὸς τὰ τοῦ Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 201. 11· νῦν δὲ ἐγὼ μὲν ἀπέροχομαι πρὸς κρείττονα οἰκοδομὴν τοῦ ἰσθμοῦ δ' τὸ τοῦ Πατριακοῦ κώδικος ΣΠΖ· Εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐπὶ τὸν ἰσθμὸν ἐπῆραν οἱ Τούρκοι τὸ Ἑξαμίλιον¹, ὅπερ εἶνε ὅπως ὅποτε ἐσφαλμένον εἴτε εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Τουραχάνη, εἴτε εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μουράτ ἀλώσιν ἀνάγεται· ε' τὸ τοῦ κώδικος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης 701 φ. 249⁶. "Ἐτους ς^ωϞξβ' ἐπῆρεν ὁ σουλτάν ἀμουράτης τὸ ξαμήλη².

Τὸ δ' ἕτερον σημεῖον, ἐν ᾧ φαίνεται διαφωνοῦν τὸ Βραχὺ χρονικὸν πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δούκα, εἶνε, ὅτι οὗτος μὲν λέγει, ὅτι ὁ Κωνσταντίνος Παλαιολόγος καὶ ὁ Θωμᾶς παρεδίδοντο ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, πλὴν αὐτοὶ τὸν δόλον ἐννοήσαντες ἀπέδρασαν, τὸ δὲ Βραχὺ χρονικὸν μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἀφ' οὗ πρότερον ἀφθῆ ὁ τεῖχος παρὰ τῶν ἐπιβούλων. Ἀλλὰ τὸ χειρόγραφον τοῦ Βραχέος χρονικοῦ τὸ ἐκ τοῦ κώδικος 938 τῶν Παρισίων ἐκδοθὲν ὑπὸ Bullialdus καὶ παραληφθὲν ἔπειτα εἰς τὴν Βυζαντιδα τῆς Βόννης παρανεγνωσθή. Ὁ ὑπ' ἐμοῦ ἀντιβληθεὶς κώδιξ δὲν ἔχει ἀφθῆ ἀλλὰ ἀφη. Τὸ δὲ Βραχὺ χρονικὸν τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 1775, ἐξ οὗ καὶ ἄλλα μέρη τοῦ 938 κώδικος ἀπέρρευσαν, ἀναντιρρήτως δὲ τὸ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος, ἔχει ἐνταῦθα ἀφη. Αναμφηρίστως δ' ἡ λέξις αὕτη πρέπει νάναγνωσθῆ οὐχὶ ἀφθῆ, ἀλλὰ ἀφήθη (= ἀρέθη). Ἄν δὲ τις ὑπάρχη ἀμυθολία, φέρω πρὸς βεβαίωσιν τοῦ πράγματος ἄλλο βραχὺ χρονικὸν, τὸ ἐν τῷ κώδικι Βονωνίας 3632, φ. 351⁶ κ. ε, ἐν ᾧ ἄλλως οὐδὲν περιλαμβάνεται χωρίον περὶ τοῦ ἰσθμοῦ. Ἐν τούτῳ τὸ θ' ἀνωθεν ἄλλων γραμμάτων σημαίνει πάντοτε τὴν συλλαβὴν θη. Κατὰ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς Παρισιακοῖς κώδιξι τὰ

¹ Ἐξεδόθη ὑπὸ Σακελλίου ἐν Πατριακῇ βιβλιοθήκῃ σ. 147 καὶ ἐν Ἑξομαδί Τόμ. Ε' (1888) ἀρ. 20 σ. 3.

² Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι φ. 248⁶. "Ἐτους ς^ωϞξβ' ἐπῆρεν τὸ ξαμήλη.

θ δὲν πρέπει νὰ παρεμβληθῆ μεταξύ τῶν γραμμάτων φ καὶ θ, ἐν ἣ περιπτώσει δὲν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ γραφῆ ἐν συνεχείᾳ, ἀλλὰ σημαίνει ἐπιτετημένην συλλαβὴν ὁλόκληρον, ἥτις πρέπει νὰ προστεθῆ ἐν τέλει τῶν γεγραμμένων. Δὲν πρόκειται λοιπὸν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Βραχέος χρονικοῦ περὶ πυρπολήσεως τοῦ τεῖχους, ὅτε ἐπίβουλοι θὰ ἐνοοῦντο οἱ Τοῦρκοι, ἀλλὰ περὶ ἀφέσεως αὐτοῦ, ἥτοι ἐγκαταλείψεως, ὑπὸ ἐπιβούλων συμμάχων τῶν δεσποτῶν, οἵτινες, ὡς εἶκος, ἦσαν αὐτοὶ οἱ Ἄλβανοί, περὶ ὧν ποιεῖται λόγον ὁ Δούκας ὡς προδοσάντων τὸν Κωνσταντῖνον καὶ Θωμᾶν.

Καὶ ἄλλο τι δὲ διδάσκει ἡ ἀντιβολὴ τῶν Παρισιακῶν κωδικῶν 938 καὶ 1775, ὅτι οὐκ ὀρθῶς ὁ Bullialdus τὸν ἀριθμὸν αἶ τῶν στρατιωτῶν τοῦ σουλτάνου, ἐν καὶ ἄλλοθεν γινώσκομεν ὡς ἀνερχόμενον εἰς 60000, ἀποδίδει ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει διὰ τοῦ 1060. Καὶ φέρεται μὲν πράγματι αἶ ἐν τῷ κώδικι 938, ἀλλὰ τὸ ἀντιδόλαιον αὐτοῦ, ὁ κώδιξ 1775, ἔχει ὀρθῶς αἶξ ἥτοι χιλιάδας ἐξήκοντα.

Τέλος δ' εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἑξαμιλίου καὶ τὴν περὶ αὐτὸ ἦτταν τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ Θωμᾶ ἀναφέρονται οἱ ἐξῆς στίχοι τοῦ Θρήνου Κωνσταντινουπόλεως:

. ἀμ' ἦτον ὄλωσ λύπη.

Λύπην μεγάλην καὶ φρικτὴν εἰς τοὺς αὐθέντας λέγω,
ἔς ὅλους τοὺς μεγιστάνους σου ἀρίστους τοὺς Ῥωμαίους,
εἰς ἄρχοντας καὶ εἰς πτωχοὺς θρηνον πολὺν καὶ λύπην.

Ἦ Ῥωμαῖοι εὐγενεῖς, ποῦ ἦν ἡ παρρησιά σας;

Ποῦ ἦν τὸ κράτος, πάλιν δὲ ποῦ ἦν ἡ αὐθεντιά σας,
ἡ κοσμοκρατορία σας καὶ ἡ μεγάλη δόξα;

Ποῦ ἡ γνῶσις σας ἡ ἀμετρος, φρόνησις ἡ μεγάλη,
ἡ ὑπερέχουσα παντὸς καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων:

Ἦ Κόρινθος πολύθλιτος, πολὺ κακὸν τὸ εἶδες,
τότεσ ὅταν ἐχάλασαν οἱ Τοῦρκοι τὸ Ἑξαμίλι·
ὄλος ὁ κόσμος ἐγέμεν ἄρματτ καὶ δοξάρια,

σαγίτταις χρυσοπτέρυγαις, σπαθία κοσμημένα
κεφαλαί, χέρια, σώματα ἕς τὸν κάμπον ἀπλωμένα.
Ὡ Κόρινθος κακότηχος, πολὺ κακὸν ὄπουδες,
καὶ σὺ, ἀνδρειωμένε βασιλεῦ, κακὸν ῥιζικὸν ὄπουχες¹.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε τὰ τῆς Πελοποννήσου περιέστησαν εἰς τὸ ἔσχατον τοῦ κινδύ-
νου, ὁ ἰσθμὸς ἐξηκολούθει ἰποτελῶν τὸ κυριώτατον σημεῖον
τῆς ἀμύνης. Διό, ὅτε ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσος
Ἀραγωνικὸς ὁ ἐπιλεγόμενος Μεγάθυμος, εἶπερ τις καὶ ἄλλος
τῶν ἐν Εὐρώπῃ δυνατῶν ἐπιδιώκων πολιτικὴν ἀνατολικὴν καὶ
εὐρισκόμενος εἰς σχέσεις φιλίας πρὸς τοὺς Παλαιολόγους, ἐμε-
λέτα τὴν ἀποστολὴν βοήθειας εἰς Πελοπόννησον ἐναντίον τῶν
Τούρκων, καὶ ἀπέστειλε χάριν ἐπιτοπίου ἐξετάσεως τῶν πρα-
γμάτων πρὸς τὸν Θωμᾶν Παλαιολόγον πρέσβυν στρατιωτικόν,
τὸν Mexia, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν πρὸς ταῖς ἄλλαις ὁδηγίαις τὴν
ἐντολὴν νὰ ἐξετάσῃ ἰδίᾳ τὰ περὶ τῶν τειχῶν τῆς Κορίνθου. Τὸ
δὲ οἰκεῖον χωρίον τοῦ ἰσπανιστὶ γεγραμμένου ἐκείνου ἐγγράφου
τοῦ ἐχθεδομένου μὲν ἐν Καπύῃ τῇ 9 Νοεμβρίου 1453, ἀπο-
κειμένου δ' ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βαρκελώνος², ἔχει ὡδε·

Item se informara de los castillos e otras fortalezas que ta-
les son e si son al a marina e quales e quales dentro tierra e la
disposicion de aquellos e especialmente de Corintho e quanta
gente han necessario por guardia o defension como son fornidos
de armas e vituallas e otras cosas e que les mancha si algunos
dellos que son a la marina han puertos e en que disposicion
e que puertos tienen e quantas fustas asi naves como galeas
se pueden receptor e se si pueden defendere. Et si los co-

¹ Θρήνος Κωνσταντινουπόλεως στ. 69 κ. ε. παρὰ *Ellissen Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur* Τόμ. Γ' σ. 116 κ. ε.

² Ἀρχεῖα τῆς Ἀραγωνικῆς αὐλῆς Reg. 2697 φ. 165^b - 166^a.

stillos de la marina se pueden per la dicha marina socorrer e como ¹.

Ἄλλὰ διὰ λόγους, ὧν μακρὰ θὰ ἦτο ἐνταῦθα ἡ ἔκθεσις, ἐναυάγησαν αἱ μεταξὺ τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῦ Ἀλφόνσου διαπραγματεύσεις.

Ἄλλ' οὐχ ἦττον μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1446 καταστροφὴν νέα ἐγένεον ἐνέργεια πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ περιβάλλου τοῦ ἰσθμοῦ ὑπὸ τῶν Βενετῶν τῷ 1469. Καὶ τῇ πρώτῃ τοῦ Σεπτεμβρίου (5908'), λέγει τὸ Βραχὺ χρονικόν, ἀπῆλθον εἰς τὸ Ἐξαμίλιον καὶ ἤρξατο κίττειν καὶ τειχεῖν (κῶδ. 938: τειχεῖν. Κῶδ. 1775: τειχίζειν) αὐτὸ ξηρέμβολον καὶ ἐπολέμιζον καὶ τὴν Κορίνθον. Καὶ γεναμένης ἔριδος διὰ μέσων (κῶδ. 1775: μέσου) αὐτῶν διελύθη ἡ σύναξις ².

Ἀναφέρονται δὲ ταῦτα εἰς τὸν χρόνον καθ' ὃν διεξήγετο ἐν Πελοποννήσῳ ὁ πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμος τῶν Βενετῶν ὑπὸ τὸν Λουδοβίκον Λορεδανὸν καὶ Βερθόλδον τὸν Ἀτεστίνον (d'Este). Περὶ τῆς τειχίσεως δὲ ταύτης, ἧς ἐπελήφθη ἡ ἐκ τριακοντακισχιλίων ἀνδρῶν συγκειμένη βενετικὴ στρατιὰ, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ λεπτομερέστερον τοῦ Χρονικοῦ ὁ Χαλκοκονδύλης ³. Οἱ μέντοι Οὐνετιοὶ, ὡς προῖσοι τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ Ἑλλήνων τε ἅμα καὶ Ἀλβανῶν, καὶ κελευομένων αὐτῶν καὶ Ῥασίκου καὶ Πέτρου τοῦ Χωλοῦ (τοῦ Μπούα), ὡς, εἰ τὸν ἰσθμὸν τειχίσαιεν, αὐτίκα ὄντες (γρ. ἰόντες) οἱ Πελοποννήσιοι ἀποστήσονται καὶ ἐπ' αὐτοὺς χωρήσουσι μέγα γὰρ τι προσφέρειν τοῦτο σφισιν ἐς τὴν ἀπόστασιν· ἐδόκει δὲ ἰόντας πανστρατιᾷ φράγνυσθαι τὸν ἰσθμὸν καὶ διαπειρᾶσθαι τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἀφικομένων δὲ, λίθους συντιθέντες ἐπωκοδόμουν, ὡς

¹ Francesco Cerone La politica Orientale di Alfonso di Aragona ἐν τῷ Archivio storico per le Provinzie Napoletane. Ἔτ. ΙΗ' τεύχ. α' καὶ ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ. Ἐν Νεαπόλει. 1903 σ. 372.

² Ἐκδ. Βόννης σ. 521,17 κ. ἰ.

³ Δασόνικον Χαλκοκονδύλη ἰκδ. Βόννης σ. 557,18 κ. ἰ.

ἂν ἀποπειρόμενοι τῶν Πελοποννησίων γνώσωσιν, εἰ προσχωροίη καὶ ἡ Κόρινθος σφοῖσι, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς Πελοποννήσου αὐτίκα χωρήσουσιν ἴσους ἐς αὐτούς. Ὡς δὲ ἐπωκοδόμησάν τε τὸν ἰσθμὸν, καὶ αὐτοὶ ἀναλαβόντες τὰ ὄπλα ἤεσαν ἐς τὴν Κόρινθον, ἐξηγουμένων τῶν Κορινθίων ἐς τὴν προσβολήν.

Ἐτι δὲ πλείονα ἀδασκόμεθα περὶ τῆς ἀνακτίσεως ταύτης τοῦ ἰσθμοῦ ἐκ τοῦ ἐν τῇ Ἑθνικῇ βιβλιοθήκῃ Παρισίων ἰταλικοῦ κώδικος 9960¹, καὶ ἐκ βενετικῆς τινος ἐπιστολῆς, ἣτις εἶνε τῶν κυριωτάτων πηγῶν περὶ τοῦ μεταξὺ Τούρκων καὶ Βενετῶν πολέμου τούτου². Καὶ δὴ κατ' αὐτὴν, τῶν Βενετῶν ἐργασθέντων νυχθήμερον, τὸ τεῖχος, κτισθὲν ἄνευ πηλοῦ δι' ἀπλῆς ἐπιθέσεως λίθων (ξηρέμβολον), ἐπερατώθη ἐντὸς δεκαπέντε μόνον ἡμερῶν.

Ἐκτίσθη δὲ τὸ τεῖχος εἰς μῆκος ἐξ μιλίων ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν εἰς ὕψος δώδεκα ποδῶν μετὰ ἑκατὸν τριάκοντα καὶ ἐξ πύργων καὶ περιεβλήθη ὑπὸ διπλῆς τάφρου. Κατὰ δὲ τὸ μέσον τοῦ τεύχους ἐκτίσθη βωμὸς, ἐφ' οὗ ἀνεπετάσθη ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ἐψάλη πανηγυρικὴ λειτουργία. Καὶ ἐπειράθησαν μὲν τετρακισχίλιοι Τούρκοι νὰ παρακωλύσωσι τὴν κτίσιν τοῦ τεύχους, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν τραπέντες εἰς φυγὴν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ Βενετοὶ ἐνικῶντο παρὰ τὸ τεῖχος τοῦτο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπερχομένης δ' ἔπειτα ἀπὸ βορρᾶ τῆς πολυπληθοῦς στρατιᾶς τοῦ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ ἀποσταλέντος Ὁμάρ τοῦ υἱοῦ τοῦ Τουραχάνη ἐκρίνετο ἡ τύχη τῆς Πελοποννήσου.

¹ Τοῦ χειρογράφου τούτου, ἐπιγραφομένου *Historia di Venezia dall'anno 1467 fin all'anno 1500*, ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ *Daru Histoire de Venise* Τόμ. Β' σ. 443 κ. ἑ. Πρὸς. *Hammer* ἐνθ' ἂν. Τόμ. Β' σ. 80 σημ. α.

² Ἐἴτε αὕτη ἢ ἀπὸνυμος *Lettera d'un Secretario del Signor Sigismondo Malatesta delle cose fatte nella Morea per Maometh II* ἐν σ. 221 κ. ἑ., ἢς εὐρέταν χρῆσιν ἐποιήσαντο ὁ *Hammer* (ἐνθ' ἂν. Τόμ. Β' σ. 80 κ. ἑ.), *Fallmerayer Geschichte der Halbinsel Morea* Τόμ. Β' σ. 416 κ. ἑ.) καὶ *Zinkeisen* (ἐνθ' ἂν. Τόμ. Β' σ. 299 κ. ἑ.). Ἴδιαι καὶ τὰς ὀλίγας περὶ τῆς ἀνακτίσεως ταύτης καὶ τῶν ποιομένων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων λειψάνων τοῦ περιόδου εἰδήσεις παρὰ τοῦ *Leake Travels in the Morea*. Ἐν Λονδίῳ. 1830 Τόμ. Γ' σ. 304. Πρὸς. Τοῦ αὐτοῦ *Peloponnesiaca*. Ἐν Λονδίῳ. 1846 σ. 396.

Ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων ἡ ἱστορία σιγαῖα περὶ τοῦ περιβόλου τοῦ ἰσθμοῦ μέχρι τῶν ἡμερῶν τῆς ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη ἐγκαταστάσεως τῶν Βενετῶν ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ ἰσθμὸς, οὗ τὰ τείχη εἶχον καταπέσει κατὰ τοὺς ἐν τῷ μεταξύ παρελθόντας δύο αἰῶνας, σωζομένων μόνων λειψάνων αὐτῶν (*li vestiggi dell'antica muraglia*), ἀνεγνωρίσθη οὐχ ἤττον διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Κάρλοβιτς ὡς σύνορον μεταξύ τῶν τὴν Πελοπόννησον κατεχόντων Βενετῶν καὶ τῶν Τούρκων τῆς πέραν τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλλάδος, εἰς οὗς περιῆλθε καὶ πάλιν ἡ Πελοπόννησος τῷ 1718 διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Πασσάροβιτς. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ἡ Βενετία πολλαχῶς ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκ νέου τειχίσεως τοῦ ἰσθμοῦ. Ἀλλὰ τὰ περὶ τοῦ ἰσθμοῦ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγαι περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς πηγαὶ ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις, ἐπιφυλάσσω εἰς ἰδίαν μελέτην.